

Col·lapse; la tesi de Jared Diamond

Ramon Alcoberro

La tesi del col·lapse de les civilitzacions és antiga. Prové com a mínim, del romanticisme i fou un tòpic molt propi del segle XIX – tot i que se li podrien buscar antecedents prou abans, bàsicament al Barroc napolità. Per esmentar tan sols alguns noms, n’han parlat abastament, entre els historiadors, Edward Gibbon (1737-1794), Theodor Mommsen (1817-1903), Oswald Spengler (1880–1936) i Arnold J. Toynbee, (1889-1975), entre els economistes Nicholas Georgescu-Roegen (1906-1994), i entre els filòsofs Günther Anders (1902-1992).

Qui més ha desenvolupat la tesi col·lapsista a inicis del segle XXI ha estat Jared Diamond (Boston, 1937), geògraf i historiador de la cultura, autor d’un text monumental: *Collapse* (2005), traduït l’any següent a l’espanyol (*Colapso*. Barcelona: Debate, 2006. Trad. Ricardo García Pérez). Les seves investigacions han creat tota una escola de pensament i els llibres de Thomas Homer-Dixon (1957), Peter Turchin (1957) i altres, han vingut a continuar aquesta via d’anàlisi. Col·lapse és segons Diamond: *“una dràstica disminució de la mida de la població humana i/o de la complexitat política, econòmica i social al llarg d’un territori considerable i al llarg d’un període de temps perllongat. El fenomen del col·lapse és, per tant, una forma extrema del diversos tipus de declivi més lleus i acaba essent arbitrari establir com de dràstic cal que sigui el declivi d’una societat fins que reuneixi les característiques adients per qualificar-lo de ‘col·lapse’”* (p. 23). Conceptualment és molt important no confondre el col·lapse amb la crisi.

Una crisi destrueix la civilització, la posa en una situació del tot inviable, mentre el col·lapse la posa a prova i la condiona d’una manera brutal però no necessàriament la destrueix – tot i que la destrucció sigui el més probable i que de la majoria de societats col·lapsades només en resten avui les ruïnes. “Meditar sobre les ruïnes”, sobretot a partir de la reflexió sobre la caiguda de l’Imperi Romà i de l’arribada dels bàrbars, fou un tema recurrent dels historiadors clàssics i romàntics. Per als historiadors clàssics el col·lapse tenia molt de metàfora orgànica: les societats, com les persones, neixen, creixen i indefectiblement moren. El col·lapse seria així comparable al període de senectut que hi ha entre la maduresa i la mort humana. Les pràctiques no sostenibles ambientalment, les lluites per recursos (massa) escassos, la fam, la guerra i les malalties, afegides a pèrdua de complexitat econòmica, política i cultural d’algunes societats (bàsicament grans imperis!), produïren una gran quantitat de situacions de col·lapse al món antic – i no totes

les situacions de col·lapse van ser lentes. Algunes societats que han tingut grans èxits també han fet fallida a gran velocitat. Governos desastrosos, crisis institucionals i guerres fulminants han acabat amb grans imperis en poques dècades. A tot arreu i en tots els temps la possibilitat d'entrar en col·lapse és una de les característiques de les societats humanes.

Avui hi ha un sentiment més o menys difús però persistent que considera que hem arribat a situacions d'autèntic "ecocidi" com a conseqüència de les quals la nostra civilització –i amb ella el planeta en el seu conjunt–, es troba davant un autèntic perill de col·lapse i/o d'extinció a curt termini. La tecnologia que és un gran èxit també porta amb ella un gran perill destructor (tot està vinculat inseparablement). La globalització ha provocat tensions impressionants arreu del món. La nostra dependència de la medicina és quasi total. I la superpoblació posa al davant nostre les conseqüències d'una crisi ecològica i de la manca de matèries primeres que pot tenir característiques esgarrioses.

Diamond planteja algunes de les causes per les quals van entrar en col·lapse les societats del passat. Molt ràpidament són: (1) desforestació i destrucció de l'hàbitat, (2) problemes amb el sòl (erosió, salinització, i pèrdua de la fertilitat dels sòls, (3) problemes de gestió de l'aigua, (4) abús de la caça, (5) pesca excessiva, (6) conseqüències de la introducció de noves espècies sobre les espècies autòctones, (7) creixement de la població humana i (8) augment de l'impacte per càpita de les persones. Avui caldria afegir-hi quatre problemes nous: (9) el canvi climàtic produït per l'ésser humà, (10) la concentració de productes químics tòxics en el medi, (11) l'escassetat de les fonts d'energia i (12) l'esgotament de la capacitat fotosintètica de la terra per part de l'ésser humà. (p.28).

En aquesta situació no cal pensar necessàriament en un col·lapse apocalíptic. Com escriu Diamond:

"Molt més probable que un escenari catastròfic en que es produís l'extinció de la humanitat, o un col·lapse apocalíptic de la civilització occidental seria ' simplement' un futur amb nivells de vida significativament més baixos, amb riscos crònics més alts i amb la destrucció del que avui en dia considerem alguns dels nostres valors essencials. Un tal col·lapse podria adoptar formes prou diverses, com ara la propagació de malalties a escala mundial, o les guerres desencadenades en última instància per l'escassetat de recursos ambientals. Si aquest raonament és correcte, llavors el nostre esforç d'ara determinarà l'estat del món on la generació actual de nens i joves visquin la seva maduresa i els seus últims anys" (p.28).

El col·lapse no és necessàriament el producte de la ceguesa moral, ni de l'egoisme conscient o de la ignorància. També pot ser una conseqüència accidental de canvis climàtics o de canvis polítics que portin al triomf electoral de propostes irracionals. Diamond recorda, per exemple, que: *"les societats que van acabar desapareixent es trobaven (com la maia) entre les més creatives i (durant algun temps) avançades i triomfants del seu temps, per comptes de ser estúpides i primitives"* (p.32).

Segons Diamond el canvi climàtic no ha estat mai fins ara l'única causa del col·lapse civilitzatori. De fet, circumstàncies com la desigualtat entre les nacions del món globalitzat o el deteriorament mediambiental són factors a tenir en compte però no són únics i es fan més complexos perquè estan implicats. Segons el seu model l'ocàs d'una societat és multifactorial: *"Quatre d'aquests conjunts de factors –el deteriorament mediambiental, el canvi climàtic, els veïns hostils i els socis comercials amistosos– poden o no ser rellevants per a una determinada societat. El cinquè conjunt de factors – les respostes de la societat als seus problemes*

ambientals– sempre demostra ser rellevant”. Diamond de fet pretén mostrar que en les situacions de col·lapse gairebé sempre hi ha algun element de caire ecològic, però també assumeix que la destrucció de Cartago per part de Roma o la crisi de la Unió Soviètica no té cap explicació vinculada a l’ecologia.

El capítol 14 (“Per què algunes societats prenen decisions catastròfiques?) resulta especialment significatiu. Diamond proposa quatre factors o quatre hipòtesis per tal d’explicar aquest fet: *“En primer lloc, un grup pot no aconseguir preveure un problema abans que no es plantegi. En segon lloc, quan un problema es manifesta pot ser que el grup no aconsegueixi adonar-se’n. Després, un cop l’han percebut, poden aconseguir ni tan sols tractar de resoldre’l. Per últim, poden tractar de resoldre’l, però sense aconseguir-ho”* (p. 545). Quan alguna cosa passa per primera vegada és molt possible que, donat que no es disposa de cap experiència anterior, no se n’està sensibilitzat, ni es disposi d’eines per entendre-la. Introduir una espècie nova en un hàbitat és sempre un risc, no tenir experiència en deforestacions, com va passar amb els maies, pot pagar-se molt car en termes ambientals, etc. Moltes vegades els mecanismes mentals de les falses analogies (“això que passa és com allò que va passar”) resulten sinistres, com els va passar als militars francesos que creien que la II Guerra Mundial seria com la Primera i es van menjar amb patates la Línia Maginot.

Entre les dificultats que es troben a l’hora de preveure les catàstrofes resulta particularment significativa “la tragèdia del comú”. En català hi ha una dita que afirma. “el que és del comú no és de ningú”, de manera que si tothom pot explotar un recurs escàs de forma abusiva perquè és gratuït i està fàcilment a l’abast, finalment el recurs patirà sobreexplotació i s’exaurirà de manera quasi inevitable. És molt inevitable que un pastor o un pescador pugui pensar: “si jo no pasturo o no pesco ho farà un altre” – i la conseqüència d’aquest raonament resulta fatal per a tots a mig termini. L’egoisme “racional” i les conseqüències de la introducció de noves espècies en segons quins hàbits (pensis en el cranc roig americà al Delta de l’Ebre) són sovint incalculables a l’inici i insuportables per a l’hàbitat finalment. Privatitzar alguns recursos ha estat una manera de mantenir-los, de la mateixa manera que actuar d’una manera resolutiva des del poder públic i sensibilitzar la població són polítiques que poden tenir èxit a l’hora d’establir quotes d’explotació prudents dels recursos públics.

La història de la humanitat és plena de decisions catastròfiques que han destruït cultures senceres. En trobareu tantes com vulgueu: des d’introduir el cavall de Troia dins la ciutat o deforestar l’illa de Pasqua fins a menysvalorar Luter o plantejar la batalla de l’Ebre durant la guerra d’Espanya. La bogeria política (“*l’anhel de poder que Tàcit qualificà com ‘la més flagrant de totes les passions’*”, p.558), el ressentiment i les elits extractives que no veuen més enllà dels seus interessos a curt termini, etc., juguen a favor del col·lapse. Diamond no és un filòsof de la història –i menys encara un moralista com Anders– però és obvi que de la seva anàlisi se’n deriven reflexions polítiques i morals molt significatives. Avui, quan estem destruint cada cop més d’arrel els habitats naturals (boscors, pesqueres, etc.), quan la contaminació per combustibles fòssils creix cada cop, i “la tragèdia del comú” sembla no tenir aturador, una reflexió com la que proposa Diamond resulta molt adient.

És important comprendre que els problemes de manca de sostenibilitat i de malbaratament energètic no són amenaces per a un futur inconcret. Tenen ja conseqüències sobre la vida, la salut i l’economia dels individus – i que en tindran encara més als propers anys. No es pot descartar que les condicions de vida miserables que avui pateixen països com Rwanda o Haití siguin el futur anunciat de molts altres estats (ofegats ja avui per uns deutes financers que resultaran impagables en la propera generació i molt abans). Si bé el col·lapse ha estat un

problema endèmic de les civilitzacions arreu, no deixa de tenir un punt sinistre que avui quan tenim més coneixement que mai sobre les conseqüències dels nostres actes, també siguem cecs, políticament i social, a l'hora d'actuar. Els progressos de la tecnologia augmenten la nostra capacitat de fer coses tant per a bé com per a mal, però la decisió d'actuar de manera transformadora és una qüestió moral. Els problemes ambientals: *"són com bombes de rellotgeria, amb metxes de menys de cinquanta anys"* (p. 643) i afectaran els rics com els pobres. Els rics com a molt compraran temps, però a la llarga també es trobaran implicats en els mateixos problemes que tothom:

"Com que estem avançant amb rapidesa al llarg d'una sendera no sostenible, els problemes ambientals del món es resoldran, d'una manera o altra, al llarg de la vida dels nens i joves d'avui en dia. L'única pregunta és si acabaran resolent-se d'una manera agradable i triada per nosaltres mateixos, o de maneres desagradables i que no hagin estat fruit de la nostra elecció, com les guerres, el genocidi, les fams, les malalties epidèmiques o la desaparició de societats. Tot i que aquests fenòmens nefastos han estat endèmics per a la humanitat al llarg de tota la nostra història, la seva freqüència augmenta amb la degradació ambiental, la pressió demogràfica i la consegüent pobresa i inestabilitat política." (p.645)

Una teoria del col·lapse, que avisa de les conseqüències de la pèrdua de diversitat, dels perills del canvi climàtic i dels perills de l'acció humana sobre el medi natural és una ocasió per a reflexionar i per a obrar.

**Tots els textos recollits entre cometes en aquest article pertanyen al llibre de Jared
DIAMOND: *Colapso*. Barcelona: Debate, 2.006.**